

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ג

שם השיעור סיפורים ללא הכרעה מוסרית: פשט, מדרש ופרשנות

שם המרצה איילת סיידלר Ayelet.Seidlerbiu.ac.il

א. "אמרי נא אחותי את" (ברי' יב, ג) - עמדת הפרשנים

1. רד"ק (רבי דוד בן יוסף קמחי, פרובנס 1160–1235) בראשית י"ב

(ו) ויהי רעב בארץ – זה אחד מן הנסיונות שנסה האל את אברהם אבינו ועמד בכלם ולא הרחר אחר הקב"ה לאמר אתמל אמר לי ונברכו בך כל משפחות האדמה (בראשית י"ב: ג'), והיום רעב בארץ שאני שוכן בה עד שאצטרך לצאת ממנה אל מקום אחר, אלא הכל היה מקבל באהבה ולא הרחר אחר מדותיו של הקב"ה. [...] (יב) וְהָיָה – בני מצרים אינם יפים כמו בני ארץ כנען, אבל הם כעורים כי הם דרומים, והם שטופים בזמה, לפיכך היה ירא כשהיה קרוב למצרים והיה בגבולה וראה אנשיה כעורים היה ירא כי כשיראו אשתו שהיא יפת תאר שיחמדו אותה, כי אם היה יודע זה מתחלה לא היה בדעתו לבא מצרים אלא היה סובל הרעב ולא שיפקיר את אשתו. ולא ירא שיאנסו אותה ממנו וישכבו עמה כי אם יעשו זה פעם אחת לא יעשו פעמים רבות שישכבו אותה לעיניו כי זה יהיה חומס רב וחמס תמידי לא יסבלו אנשי העולם, אבל להרג אותו אינו אלא פעם אחת ואחר כך תהיה מופקרת להם בלא חמס, כי לא יהיה לה בעל ומזה פחד אברם, ולא סמך על הבטחת האל שהבטיחו, כי אמר שמא יגרום החטא וכן פחד יעקב אבינו אחר הבטחת האל וכן ראוי לכל צדיק שלא יסמוך במקום סכנה על הנס וישמר עצמו בכל תחבולה אשר יוכל... ואותך יחיו – יעמידוך בחיים שלא יהרגוך להנאתם שאת יפת תואר, ...

2. 2. אברבנאל (דון יצחק אברבנאל 1437–1508 פרטוגל וספרד) בראשית פרק יב

והענין בכל זה הוא שאברהם לא היה יודע ארץ מצרים כי לא ירד שם מימיו... כי אם היה יודע ענין המצרים באמת לא היה יורד שמה והיה בוחר סכנת הרעב מחיי הצער ההוא ועל זה נאמר "ויהי כאשר הקריב לבא מצרים" כי אז נתחדש לו הספק בראותו שהיו המצרים והמצריות כעורים שחורים כעורב ואז אמר לשרה אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את... אין ספק שכאשר יראו אותך המצרים שאת הולכת עמי אמרו אשתי את... ומיד יהרגו אותי לקחת אותך. ואם ימיתוך היה לי למשיב נפש אבל לא יהיה כן כי אותך יחיו, כלומר יתעללו בך, והרי לך רעה גדולה מהמות. ולכן איעצך נא עצה אמרי נא אחותי את... למען ייטב לי בעבורך ואין ההטבה שיתנו לי מתנות כמו שכתב רש"י כי זהו דרך הזונים אבל המאמר השני הזה הוא פירושו של ראשון ר"ל שתחיה נפשי בגללך ולא יהרגוני. ואין ספק שראוי למעולה שיבחר המות יותר מעשותו הנבלה, אבל אם לא תמנע הנבלה עם המות אין ראוי שיבחר במות כי החיים הם הכרחיים למעולה להשגת שלמותו, ולכן ראוי לו שישתדל להנצל מן המות. .... והר"ן כתב שאברהם חשב בזה סבה נכונה מאד והיא שאם תאמר שרה שהיא אשתו לא יקוו שרי הארץ והסגנים שיתנה אברהם להם ברצונו גם שירבו לו מוהר ומתן אבל כאשר תאמר שהיא אחותו יקוה כל אחד שישכים אברהם לתתה לו לאשה ע"י מתנות ולא יהרגוהו כי יחשבו שלכך הביאוה להשיאה לאחד מנכבדי הארץ וחשב אברהם שלא יקחיה פתאום אבל ישאו ויתנו עמו במתן ימים רבים ואם יוכל להשמט מהם בתחבולות ותואנות ואם לאו שישבו אל ארצו... והותרה בזה השאלה הי"ג:

3. 3. רלב"ג (רבי לוי בן גרשום, 1288–1344 פרובנס דרום צרפת) בראשית יב

(י-יג) התועלת השלישי הוא גם כן במידות, והוא שכשיבוא ההכרח שיגיע הרע לאדם, ראוי שישתכל האדם באיזה אופן יתכן שיגיע לו יותר מעט מהרע, ויבחר בו, ... כי ראוי שיהיה נבחר הרע היותר מעט לברוח מהרע היותר רב. הלא תראה שאברם בחר לרדת מצרימה, לברוח מהרעב שהיה בארץ כנען, ואף על פי שהיה נכון המקום ההוא אל שיקרה לו מהגנות שתתגאל אשתו בזימת הארץ. ... ואם היה אברם בוחר סבל הרעב – אשר היה אפשר שימות בו – על סבל מה שאפשר שיקרה לשרה מהגנות, היה חסידות של שטות...

4. 4. רמב"ן (רבי משה בן נחמן, צפון ספרד – ישראל, 1194 – 1270), בראשית יב

(י) ויהי רעב בארץ – הנה אברם ירד למצרים מפני רעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצרות, והמצרים עשקו אותו חנם לקחת את אשתו, והקב"ה נקם נקמתו בנגעים גדולים, והוציאו משם במקנה בכסף ובהב (בראשית י"ג: ב'), וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם (בראשית י"ב: כ'). נרמז אליו כי בניו ירדו למצרים מפני רעב לגור בארץ, והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים, כאשר אמר: וכל הבת תחיון (שמות א': כ"ב), והקב"ה ינקום נקמתם בנגעים גדולים עד שיוציאו בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד (שמות י"ב: ל"ח), והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ (שמות י"ב: ל"ג). לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים.

והענין הזה פרשוהו בבראשית רבה (בראשית רבה ח': ו'): רבי פינחס בשם רבי אושעיא: אמר הקב"ה לאברהם צא וכבש את הדרך לפני בניך ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו. באברהם כתיב: ויהי רעב בארץ, בישראל כתיב: כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ וכו' (בראשית מ"ה: ו').

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ג

ידע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח באלהיו שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלהים לעזור ולהכשיל (דברי הימים ב כ"ה: ח'). גם יציאתו מן הארץ שנצטוו עליה מתחלה מפני הרעב עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה, במקום המשפט שמה החטא.

ב. מעשה שמעון ולוי – עמדת הפרשנים

5. **רד"ק** (רבי דוד בן יוסף קמחי, פרובנס 1160–1235) בראשית לד (יג) ויענו בני יעקב - ... ובעבור שטמא את דינה אחותם לא חשבו זה לעון אם ירמאו אותו בדבריהם: (כה) ויקחו שני בני יעקב - אע"פ שכולם היו בהסכמה זאת תחלה כמו שאמר ויענו בני יעקב במרמה, אע"פ כמנעו עצמן מיראתם מבני הארץ. אבל שמעון ולוי עמדו על דעתם הראשונה ולא פחדו לפיכך אמר אחי דינה - שמסרו עצמם: (כז) אשר טמאו אחותם - העיר אשר טמאו בה אחותם, כי רבים ראו כאשר לקחו שכס בחזקה ולא מיחו: (ל) עכרתם - ... ויעקב היה מיוחד כמנהגו, ובניו היו אנשי לב לנקום את חרפתם על נפשם: (לא) הכזונה - יעשה שכס את אחותנו, כאשר זונה, ולא נקח נקמתנו ממנו: **רד"ק** בראשית מט (ה) שמעון ולוי אחים - אחים היו במעשה דינה כמו שאמר "ויקחו שני בני יעקב אחי דינה": כלי חמס - חרבותם היו כלי חמס, כי שלא בדין הרגו כל אנשי שכס, אם שכס חטא מה חטאו כולם. ושמו אותי ואת ביתי בסכנה גדולה, לולי רחמי האל שהיה חתתו על הגוים: מכרותיהם - כמו במכרותיהם כלומר בארץ מגורותם שהיה עמהם בשלום והיו גרים עמהם והרגו אותם, זהו חמס, כי לא היו אנשי מלחמתם, ... (ו) .... ופירש וברצונם - למלא רצונם ותאותם:

6. **רש"י** (רבי שמשון רפאל הירש, גרמניה, 1808 – 1888), בראשית ל"ד (כה-לא) כאן מתחיל החלק הראוי לגנות, ואיננו צריכים לחפות עליו. אילו היו הורגים רק את שכס ואת חמור, בודאי היה הצדק עם האחים. אך הם לא חסו על האנשים הבלתי-חמושים וחסרי המגן, הנתונים לחסדיהם. יתירה מכך, הם בזזו את העיר. הם פקדו על יושבי המקום את עוון אדוניהם, ולזה לא הייתה כל הצדקה. משום כך גוער בהם יעקב: הבאתם עלי צרה במעשיכם. שגמו הטוב וכבודנו היו צחים כשלג, אך עתה "עכרתם" אותם. הבאשתם את ריחי אף בין הכנעני והפריזי. ובנוסף על עשיית הרע, פעלתם גם שלא בחכמה, שהרי "ואני מתי מספר" – כה מועטים אנו במספר... תשובתם היחידה, "הכזונה" וגו', מגלה את כל הנימוק למעשיהם. בעל האחוזה לא היה מרשה לעצמו לעולם הנהגה כזאת, אילו לא הייתה העלמה המדוברת נערה יהודיה נכרייה ועזובה. מתוך מחשבה זו הכירו שמעון ולוי שיש זמנים בהם גם על משפחת יעקב מוטל לאחוז בחרב כדי להגן על טהרה וכבוד. כל עוד מכבדים יושבי הארץ רק את זכויותיהם של בעלי הכח, יהיה על יעקב לדעת כיצד לאחוז בחרב. לבני יעקב לא היה ענין לפעול בזהירות, הם רצו להטיל את אימתם על אחרים, כדי שלעולם לא יהיה אחד שיעיז לחזור ולעשות להם דבר כזה. אין להשאיר את בנות יעקב עזובות ונתונות לחסדי אחרים. ואף על פי כן, הפריזו בני יעקב על המידה, בהריגתם אנשים נקיים עקב עוונם של רשע יהיר.

7. **רמב"ן** (רבי משה בן נחמן, צפון ספרד – ישראל, 1194 – 1270) רבים ישאלו, ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי. [...] אבל ענין שכס, כי בני יעקב, בעבור שהיו אנשי שכס רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת, והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם, וסרים אל משמעתו, ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם, ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה שנאמר עכרתם אותי להבאישני, ושם ארר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר, שאמרו להם במעמדו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד, והם היו בוחרים בהם ובעטו בדבורם, ואולי ישבו אל ה' והרגו אותם חנם, כי לא הרעו להם כלל. וזהו שאמר כלי חמס מכרותיהם (להלן מט ה):